

Hvorfor holder vi Sankt Hans?

Af Kirsten Lütchen-Lehn, båltale 2002

Midsommerfesten er den ældste af de naturfester, der stammer fra oldtiden, - det er solhvervets fest og lysets fest. Da kristendommen kom til landet, ville man gerne hefte en kirkelig højtid på den, men der var ikke rigtig nogen, der passede. Så aftenen før – Sct. Johannes eller Johannes Døberens fødselsdag.

Aftenen før – Sct. Johannes eller Sct. Hansaften – havde man i umindelige tider tændt blus rundt om på alle højdedrag for at skræmme alle de onde kræfter væk. Man var nødt til at sikre sig med ild, så både hekse, trolde og alle de usynlige onde ånder, der omgav én, kunne jages bort. Desuden var midsommernatten den nat, hvor heksene samledes rundt omkring for at holde deres store fest med satan, men de nordiske hekse havde for skellige steder, hvor de holdt deres fester. De norske red på deres koste langt op i Finmarken, og de svenske til en lille ø i nærheden af Øland. De danske hekse havde 2 forskellige steder, hvor de kunne feste, - det ene var på Bloksbjerg i Harzen og det andet var bjerget Hekla på Island, - det hed sig, at de red ad Hekkenfeldt til, - og man håbede, at de blev der.

Når vi står her – næsten midt i sognet – så er vi lige i nærheden af LOVBJERGET, det gamle tingsted, hvor oldermændene engang kaldte bymændene sammen. For ikke så forfærdelig længe siden lå der en meget stor flad sten på toppen, hvor man kunne sidde og se bålene på Falster. Vi er også i nærheden af PRÆSTEBJERGET med den gamle kirkesti og ikke langt fra GRØNSALEN med jættekongen Grøn og hans hustru Fanes greve, Fane, som sognet har fået navn efter. Så tankerne tilbage til de forrige slægter, som engang stod ved deres bål med deres ønsker og tanker tilbage til dengang Fanefjord blev et frit sogn.

Det var i 1769, - der var sat plakater op, hvor det forlød, at nu skulle Møn sælges på auktion til den højstbydende! Bønderne blev skrækslagne, til hvem?? Hvilke hårde nye herrer ville de nu få?? De fleste kunne stadig huske noget om den slemme tid, hvor "Den onde Plessen" regerede. I juli fik man at vide, at auktionen skulle holdes i september; - øen skulle deles i 5 godser, men kirker, møller og småøerne skulle sælges hver for sig. Fanefjord sogn blev til GODS NR. 2.

Jeg er utrolig imponeret over de Fanefjord bønder, de havde altid været fæstere, kendt til meget hårde tider, en del af dem kunne hverken læse eller skrive trods rytterskolerne, men dog fik de organiseret sig, holdt mange møder og mange aftaler i den meget korte tid fra sidst i juli til september, og det på den travleste tid for en landmand, hvor høsten skulle i hus. Penge havde de heller ikke, - og dog tog de chancen.

Bønderne i Fanefjord blev højstbydende med 42.750 rdl. for Gods nr. 2, den ene halvdel af summen skulle blive stående i ejendommen til 4 % rente til "evig tid", mens den anden halvdel skulle betales i 2 terminer de næste par år. Tostenæs og Kokseby mølle blev købt af ejerne til Grønsund Færgesgård. Fanefjord kirketiende blev solgt til generalkvartermester Fleicher for 5.500 rdl. , han købte også Nygård (nu Marienborg) og Lerbæk.

Men det var lige ved at gå galt, - så snart hammerslaget var fladet fik bønderne at vide, at de skulle stille kaution inden 24 timer, ellers ville salget gå om, og der var nok af pengestærke købere, der var parat. Men så kom Hans Herman Barfod til hjælp som den frelsende "Møns engel", som han senere blev kaldt. Han var på Falster, da Falster blev solgt i 1776, og nu ville han gerne hjælpe bønderne på Møn. Han fik fat i overformynder Staal i Stubbekøbing, som kautionerede de første 24 timer og så fandt han andre, men det

var for mange penge at hefte for, så derfor ville folk nu have 1 rd. Rug af hver gård pr. dag. Men det var helt håbløst, så ville man aldrig kunne klare afdrag på terminerne i 1770 og miste det hele.

Der var kommet en ny præst i sognet, Andreas Fibiger, og han og gårdejer Christian Nielsen fra Tostenæs havde spekuleret meget på, hvordan man kunne få købet godkendt uden kautionister. De fandt på at ride ind til København og forelægge sagen for, Christian den 7. – det var den hurtigste måde at komme derind på, - og de vendte hjem med kongens godkendelse af købet.

Til minde om dem står der en mindesten ude på højen i Fanefjord skov lige overfor Jagtkroen, den blev rejst på 100-årsdagen for købet i 1869. Mærkværdigvis fik Barfod ikke sit navn med på stenen, men 50 år efter i 1919 – blev der i Keldbylille rejst en sten for ham af ”taknemmelige bønder i 5te led fra Gods nr. 3”, som han også havde hjulpet. Den sten står nu i Museumsgårdens have.

Gods nr. 2 bestod af 8 byer, græskoblerne og en del af Grønved skov, det var det næststørste gods på øen med 80 gårde og 136 fæstehuse – og det største sogn.

Det var svært for bønderne at betale terminerne, men man fik lov at afbetale med 1.000 rdl. om året, og Barfod blev godsets forvalter. Han boede i gård nr. 13 i Klemmen, men døde desværre allerede i 1787.

Formandskabet stod nu på egne ben, og de skiftende bestyrelser skulle til at administrere det store sogn – i 1822 boede der 1800 mennesker.

Man delte jorden, så hver af de 80 gårde blev nogenlunde lige store, de blev delt i noget man kaldte roder – 4 med 20 gårde i hver. Godsbestyrelsen var på 12 mand, 3 fra hver rode, og hvervet gik på omgang hvert 3. år. Skoven skulle deles på samme måde, men så protesterede pastor Fibiger, han ville have sin egen part, og så fik han den del, der hedder Peberhaven. Senere blev indtægten fra Peberhaven en slags enkepension for præsteenker, så det ikke blev nødvendigt for en ung ny præst at gifte sig med den gamle præsteenke, for at få embedet. Skoven blev delt med jordvolde med risgærde ovenpå, så hver rode kunne have sine svin gående på olden, som det hed.

Der var masser af forpligtelse for formandskabet af enhver art. Man var arbejdsgiver for fæstere og husmænd, alle huse var fælles ejendom, skatter af mange slags skulle opkræves og betales, - der var brandkontingenter, sociale forpligtelser, betaling af renterne af restkøbesummen, som først skulle opkræves, - der kom problemer med tørveskæring i moserne, med skolejorden og med udskiftningen. Jeg kunne blive ved med at remse op, men man havde et princip, som man holdt fast ved og som støttede dem i arbejdet, - måske har man det på en eller anden måde stadigvæk. Det var

ALLE FOR ÉN OG ÉN FOR ALLE!

Man får også indtryk af, at det var dygtigt, selvstændige og selvrådende mennesker, - og det var også nødvendigt for at overleve. – Jeg har tænkt mig at komme med lidt småpluk fra de tidligste år.

Først var der udskiftningerne som begyndte i Barfods tid med Hårbølle i 1771, men der var masser af klager og stor utilfredshed, hvem havde ret til at så og høste hvor og hvornår, og skeldigerne blev revet ned, - 12 år efter forlangte man en ny udskiftning og på samme måde gik det i Kokseby og Vollerup, så hele sognets udskiftning var først færdig i 1814. Gods nr. 2 var jo et samlet gods, hvor INGEN havde råderet over noget, alt var fælles ejendom, det var også dyrt at udskifte, selvom man fra 1786 kunne låne i DEN KGL. CREDITKASSE.

Den 24. november 1790 må have været en stor og festlig dag for godset, den halve købesum var nu betalt og Gods nr. 2 fik endeligt SKØDE fra Christian VII med segl og stempel, og det ligger stadig hos godsbestyrelsen.

Godsets mange regnskaber giver et broget billede af forholdene. Den første skovfoged Hans Hansen Nør fik hvert år 2 rdl. til nye støvler, jordmoderen fik en ny kakkelovn og så til 2 rdl. – Stege fik havnepenge, og der blev betalt for at fylde sten på broen til Koster, amtets skarpretter skulle også have betaling. Der var åbenbart meget vand i moserne, for der blev anskaffet en vandmaskine til 80 rdl. Formændene fik også løn for arbejdet, men det kunne nu ikke tømme kassen, for i samfulde 100 år fra 1830 til 1930 fik de nøjagtig det samme beløb, som var 8 rdl. og fra 1873 16 kr., og det var til DELING. Kirkeejeren, som i over 100 år var Klintholm gods, skulle hvert år have tiende, det var 12 rdl. – siden 24 kr. og hvert år bad de om kvittering for et mærkeligt lille beløb, som de sendte til Gods nr. 2, tiendeølspenge hed det. Det var penge til 2 tønder øl, som iflg. Christian V. danske lov i 1683 skulle gives til bøndernes høstgilde, når de kom og afleverede tiendepenge. Det gjorde de Fanefjord bønder nu aldrig, de sendte pengene, men Klintholm blev ved med at sende tiendeølspenge, som efterhånden blev til 4 kr. 66 øre, i mere end 100 år efter, at loven bortfaldt i 1813, - det har de sikkert ikke vidst ude på Klintholm.

Så er der den lange Vindebæksag i korthed. Vindebækkerne mente nemlig, at Slotshaven fra gammel tid tilhørte dem alene, mens godset mente, at den var man fælles om ligesom om alt andet. Vindebækkerne mente, at de blev forfordelt med hensyn til tørv fra moserne, og så startede retssagerne, den første dom faldt i 1806, og den gav Vindebækkerne ret. Dommen lyder temmelig salomonisk, men det var den nu ikke i praksis. Den lød nemlig på: At slotshaven underskov skulle tilhøre Vindebækkerne, mens overskoven skulle være godsets. Så er det jo, at onde tunger siger, at fra den dag blev der ikke hugget ret megen overskov af godset, og så blev der ingen stød til Vindebækkerne, - til gengæld fældede de den op voksende skov meget hurtigt, og så blev der ingen overskov til godset. Sådan gik det i over 40 år, sag fulgte efter sag indtil man endte i Højesteret 1850, hvor godset blev dømt til at betale de Vindebæk folk en underskovsgodtgørelse på 4 rdl. 8 sk. årligt – til gengæld skulle de betale sagens omkostninger med 12 rdl., og deres sagfører fik en bøde på 10 rdl. til København politikasse, fordi han havde trukket sagen i langdrag. Den dag i dag gælder dommen fra 1850, - der udbetales stadig kr. 21,76 til Vindebækmænd, nu er det blevet en god gammel tradition.

I 1807 under Englandskrigen blev skansen ved Hårbølle anlagt ovenpå den gamle fra Svenskekrigene, der var 3 stk. 24 punds kanoner. Der var også stor trafik på Grønsundfærgeren, - en masse heste fra Sjælland skulle videre til Falster, også i Fanefjord blev der udskrevet en del heste, og man skulle levere høg og havre til foder, på en enkelt dag i august blev det til 15 td. 6 skp. Havre foruden 50 td. Rug til bageren i Stege til brød til soldaterne.

2 år efter kom Frederik VI på besøg, han ville også en tur til Bogø, og formandskabet fik travlt med at finde nogle store joller, så hele det store følge kunne fragtes over, - det var især damernes kjoler, der fyldte meget.

Der kom masser af nye love, oldermanden var for længst væk og afløst af en sognefoged. I 1805 kom der en fredskovlov, alle landets skove skulle nu udskiftes, så hver ejer fik sit eget distrikt at stå til regnskab for. Det var nu komplet umuligt for Fanefjord Skov med 80 fælles ejere, og så lod man bare være med det. Resultatet blev en masse vrøvl med det kgl. Rentekammer i de næste 30 år, indtil man indgik en aftale om statsligt tilsyn med skoven.

Og så var der skolerne. Den nye skolelov fra 1814 må have været svær at overholde, det var dyrt at bygge skoler lige efter statsbankerotten i 1813, men det lykkedes. Da biskop Mynster var på besøg i

Tostenæs skole, som blev bygget i 1816, sagde han, at "skolelærer Mørch var en brav mand, men både han og børnene skrålede alt for meget".

Der var også noget, der hed "Kongetiende", som blev betalt til universitetet og de lærde skoler i København.

Og så var der ikke at forglemmer den halve købesum fra 1769, dengang 21.375rdl., som man stadig betalte 4 % rente af. I 1967 havde man betalt renter e 198 år, men i tidens løb var der solgt, mageskiftet, delt og arvet så mange af de første jorde, så det efterhånden var temmelig dyrt at opkræve alle de beløb, hvoraf nogle var meget små, det kostede staten mere end den fik ind. Så var der en fornuftig finansminister, der hed Grünbaum, som mente, at nu havde "evig tid" varet længe nok, og så ophævede han ordningen.

Udviklingen i de sidste mange år kender vi sikkert alle sammen: "Dasserne" ved skolerne blev til "træk og slip", og sognet fik elektrisk lys i 1912 længe før det øvrige Møn.

Tiden fra begyndelsen af det 19. århundrede til dato har medført så store forandringer, så det kan være svært at begribe det.

Derfor vil jeg slutte nu med et par ord fra en mønsk turistbrochure fra 1948:

***"Fanefjordsbeboere har en ganske særlig demokratisk indstilling –
standsfor skel findes ikke, og der er her et bedre sammenhold end de fleste andre steder".***

*Jonna Kjær-Nielsen
2010*